

Dyslexie

Mgr. Šárka Skasko

Charakteristika

Dyslexie je specifická porucha učení, která se projevuje jako porucha úrovně čtení, přičemž porucha učení je termín pro skupinu obtíží, které se projevují při osvojování a užívání řeči, čtení, psaní a naslouchání. Je prokázáno, že některé typy poruch vznikají na základě lehkých mozkových dysfunkcí.

Mezi dysfunkce nepočítáme pomalé osvojování dovedností číst, psát a počítat u dětí vývojově nezralých, s inteligencí na hranici mentální retardace či výskyt pouze jednoho z projevů poruch učení.

Příčiny

Fonologický deficit. U dítěte se projevují obtíže s dekodováním slov na základě nedostatečné schopnosti fonologického zpracování (např. narušená schopnost hláskové syntézy, diskriminace jednotlivých hlásek). Je jednou z hlavních příčin dyslexie.

Vizuální deficit. Dítě má obtíže se zrakovým rozlišováním (např. pozadí a figura, stranově obrácené tvary, neschopnost plynulé zrakové identifikace písmen). Důležitá je schopnost zrakové analýzy a syntézy. Problematickou součástí této oblasti je porucha pravolevé a prostorové orientace nebo nedostatečná zraková paměť.

Motorický a senzomotorický deficit. Oslabena je motorika mluvidel, očních pohybů.

Deficit automatizace dílčích funkcí a postupů při čtení. Dítě má problém například při přechodu od slabikování ke čtení jednotlivých slov.

Deficit v oblasti paměti. Potíže činí především zapamatování si jednotlivých hlásek při hláskování slov.

Deficit v oblasti řeči a jazyka. Postihuje mluvenou i psanou formu jazyka i řeči. Např. artikulační neobratnost, nízká verbální fluence – výbavnost pojmů, nižší jazykový cit.

Formy dyslexie

Odpovídají rozboru čtení, psaní a následné úspěšnosti reedukace. Tyto formy uvádí litevská autorka A. Lalajeva:

- **fonemtická** – následek nezvládnutého fonemtické systému jazyka;
- **optická** – poruchy zrakové a zrakoprostorové analýzy, zrakové paměti;
- **agramatická** – nedostatečné osvojení gramatických pravidel;
- **sémantická** – nedostatečné chápání smyslu přečteného.

Projevy

Obecně platí, že dyslexie postihuje oblast čtení, které se jeví jako pomalé, namáhavé, neplynulé, s menším počtem chyb (pravohemisférový typ), nebo jako překotné, rychlé, se zvýšenou chybovostí (levohemisférový typ).

K dalším projevům se řadí:

- problémy s intonací a melodií věty, špatné hospodaření s dechem;
- horší orientace v textu, neudržení pozornosti na jednom řádku;
- problémy s reprodukcí přečteného, zvládnání pouze na základě návodných otázek nebo je reprodukce chaotická a útržkovitá;
- nesprávná technika čtení, dvojí či tiché čtení;
- poruchy řeči, artikulační neobratnost, specifické asimilace;
- disproporce mezi úrovní obecných dispozic.

Použitá literatura

ZELINKOVÁ, Olga. *Poruchy učení*. Praha: Portál, 1994, ISBN 80-7178-096-0.

JUCOVIČOVÁ, D., ŽÁČKOVÁ, H. *Reedukace specifických poruch učení u dětí*. 1. vyd. Praha: Portál, 2008, ISBN 978-80-7367-474-8.

POKORNÁ, Věra. *Teorie, diagnostika a náprava specifických poruch učení*. 1. vyd. Praha: Portál, 1997, ISBN 80-7178-135-5.

POKORNÁ, Věra. *Cvičení pro děti se specifickými poruchami učení: rozvoj vnímání a poznávání*. 1. vyd. Praha: Portál, 1998, ISBN 80-7178-228-9.

Projevy dítěte ze školní praxe

U specifických poruch učení hraje důležitou úlohu diagnostika, jejímž cílem je stanovení úrovně vědomostí, dovedností, sociálních a osobnostních vztahů i poznávacích procesů, které mají vliv na úspěšnost či neúspěšnost dítěte.

Ve školních podmínkách musíme brát zřetel na atmosféru školy i třídy, na osobnost učitele, na stupeň zvládnutí požadavků daných osnovami i na srovnávání žáků mezi sebou.

S diagnostikou začínáme již v 1. ročníku. Ten je nejdůležitějším obdobím pro rozvoj osobnosti jedince i pro formování jeho vztahu ke škole a vzdělávání vůbec. Pedagog se snaží zaměřit na celkovou osobnost dítěte. Využíváme individuálního přístupu a hledáme všechny postupy, kterými si žák může učivo osvojit, než se obrátíme na specializované pracoviště (pedagogicko-psychologickou poradnu) k odbornému vyšetření.

Pro diagnostikování specifické poruchy učení musí žák splňovat určitá kritéria v několika oblastech.

Čtení

- záměna tvarově podobných písmen (b - d - p, a - o - e, m - n, l - k - h), dítě si delší dobu nepamatuje nová písmena;
- přesmykování slabik, obtížné skládání písmen do slabik;
- vynechávání písmen, slabik, slov a vět;
- přidávání písmen;
- domýšlení koncovek slov, odříkávání z paměti, při jakékoliv změně textu dítě selhává;
- vynechávání diakritických znamének;
- unikání obsahu přečteného.

Psaní

- nesprávné a křečovitě držené psacího náčiní;
- neschopnost plynulých tahů, zvýšený tlak na tužku;
- obtížné zapamatování a napodobování tvarů písmen;
- neurované, kostrbaté písmo, tvary jsou téměř nečitelné, velikost písmen je rozdílná;
- vynechávání diakritických znamének, dítě neslyší všechna písmena správně.

Matematika

- nepochopení předmatematických pojmů (větší - menší, delší - kratší, více - méně apod.);
- dítě neroztřídí předměty dle daných znaků (čtverec, obdélník);
- obtížná orientace v prostoru (nahore - dole, vpředu - vzadu, první - poslední);
- nezvládání spojení číslic - daný počet, počítání předmětů po jedné;
- neschopnost psaní číslic dle diktátu (nepamatuje si je, chybně čte).

Další obtíže

- nesoustředěnost, neklidnost;
- nízká úroveň sluchového vnímání;
- obtíže ve zrakovém vnímání (nepřesné vnímání detailů);
- malá slovní zásoba, nedostatečně rozvinutý jazykový cit;
- obtíže ve vnímání a reprodukci rytmu;
- nepochopitelné chování - upozorňování na sebe (šáskování);
- vyhnutí se neúspěchu (apatie, lhaní, útěk do nemoci, podvod).

Způsoby práce

Dyslexie je velmi často provázena dalšími specifickými poruchami učení, jako je dysortografie (porucha pravopisu), dysgrafie (porucha psaní). Při reedukaci je nutné navázat kontakt s dítětem, začít činnostmi, u které lze očekávat úspěch. Motivovat dítě k činnostem. Využíváme průpravných cvičení. Neomezujeme se pouze na oblast, kde jsou obtíže nejmarkantnější, ale k dítěti musíme přistupovat komplexně a individuálně. Nedílnou součástí reedukace je i sebehodnocení žáka, aby si uvědomil své klady, úspěchy, ale i své nedostatky a rezervy.

Ke zvládnutí specifických poruch učení je nezbytné volit vhodné vyučovací metody, přístupy a formy práce, nejen ve školním prostředí, ale i doma. Zákonní zástupci i dítě samotné se musí spolupodílet na výsledcích práce. Vše je ukotveno v individuálně vzdělávacím plánu (IVP), který je závaznou smlouvou mezi všemi zúčastněnými stranami.

Základní postupy

Osvojování písmen (vyvozování, fixace)

Nedostatečná úroveň percepčně-kognitivních funkcí ztěžuje výuku čtení u dyslektických dětí. Potřebují více času k zapamatování písmen. Vhodně se jeví uplatnění aktivní formy osvojování prostřednictvím smyslů (zrak, hmat):

- obrázkové abecedy (spojování písmena s obrázkem např. J – jablko);
- karty, kostky s písmeny, písmenková pexesa;
- kreslení tvarů písmen a jejich obtahování (v písku, krupičce, na polystyrenu či smirkovém papíře, vyvinutý tlak přispívá k zafixování tvaru);
- modelování (z drátku, z čističů dýmek apod.);
- dokreslování neúplných či nedokončených tvarů grafémů;
- opakované dokreslování (stejný tvar v jiných velikostech zmenšujeme nebo zvětšujeme);
- tvorba obrázků z písmen (např. z písmena O vytvoří obličej, z písmena M – motýlka);
- ukrytá písmenka (např. v obrázcích);
- reliéfní písmena (vyhloubená v podložce na bázi linorytu, využití hmatu k zafixování);
- skládání z písmen (forma puzzle z různých materiálů např. papír, dřevo, pěnové hmoty, magnetické prvky);
- textilní písmena;
- míče, kostky s písmeny (na jednotlivých částech napsaná potřebná písmena);
- skládací písmenkové abecedy, tabulky (např. různé tvary písmena b);
- psaní na záda (jednotlivá písmena píše na záda, druhý hádá);
- tvoření písmen z těl dětí;
- říkanky, básničky, popěvky vztahující se k daným písmenům; spojování s přírodními zvuky (např. s - syčení hada);
- rytimizace, pohyb.

Rozlišování a zapamatování tvarově podobných písmen

- rozlišování b - d (využití obrázků b - babička, břicho, d - dědeček, zadeček). Využití písmena P, jejímž obrácením nebo převrácením vzniknou písmena b - p - d. Říkáme slova s výše uvedenými písmeny, dítě ukazuje správný tvar (tabule, abecední tabulky,

izolovaná písmena na kartičkách), předložíme napsaná slova, dítě přiřazuje správné tvary, barvené vyškrtávání nebo kroužkování písmen v textu, porovnávání dvojice písmen, která se dětem pletou, využití speciálních pracovních listů (pro dyslektiky, čtenářské tabulky);

- rozlišování m - n , cvičení jsou obdobná jako u b - d, obouvání písmen (m má tři boty, n pouze dvě).

Spojování hlásek a písmen do slabik

Obtíže u dětí s nedostatečnou úrovní schopnosti analyticko-syntetické činnosti. Tvoření slabik je základem pro analyticko-syntetickou metodu čtení. Hlasité slabikování předchází nesprávné technice dvojího čtení. Využíváme názorné pomůcky a opakovaným vyslovováním fixujeme.

- manipulace s kostkami s písmeny, modely písmen, písmenková razítka;
- spojování slabik s předmětem či obrázkem;
- zpívání (první hlásku přečteme a druhou protahujeme např. l - ááá - lá);
- propojení s pohybem (vzpažením jedné ruky vysloví žák jednu hlásku, druhá ruka, druhá hlásku, spojíme ruce - slabika);
- dyslektické okénko, postřehování.

Spojování slabik do slov, čtení slov

- využití názorných pomůcek (pexesa, domina, kostky, křížovky, scrabble);
- Lincovy tabulky, čtenářské tabulky, speciální záložky (s výřezem, s označenou slabikou, se šipkou směru);
- ukazování, vyznačování obloučků, podtrhávání právě čteného úseku, dyslektické okénko.

Čtení textu

- krátké texty a obtížná slova procvičujeme předem, volíme větší texturu a výraznější typ písma s jednoduchými a názornými ilustracemi (velké barevné odvádějí pozornost, zhoršují orientaci v textu), přiměřeně náročný text se záživným obsahem;
- dyslektické čítanky (obsahují cvičení zrakové percepce, orientace v textu, nácvik čtení s porozuměním);

- párové čtení (čteme společně s dítětem, pomalejším tempem, správnou technikou, bez chyb, se správnou intonací, podporující čtenář nesmí být čtenář s dyslektickými obtížemi);
- střídavé čtení (střídáme se ve čtení slovo, po slově, větu po větě);
- čtení s předčítáním (dobrý čtenář předčítá, slabší čtenář opakuje, využíváme delších souvětí, možnost dělat chyby, aby žák nemohl využívat paměti);
- vyhledávání obtížných slov.

Porozumění čtenému

Schopnost porozumění a reprodukce přečteného se odvíjí dle toho:

- do jaké míry je dítě schopno při čtení pojmout i obsah;
- zda není reprodukce přečteného ovlivněna jinými činiteli (logopedická vada, snížené vyjadřovací schopnosti, momentální indispozice, nepochopení souvislostí, strach).

Volíme ústní formu kontroly, kdy vedeme dítě k ústnímu vyjadřování. Začínáme porozuměním izolovaných slov (přiřazování obrázků ke slovům, žák sdělí obsah věty svými slovy a vyjádří je vlastním obrázkem), překryjeme jedno slovo ve větě, dle významu chybějící slovo vyvodí, práce s textem (doplňuje vynechaná slova z nabídky dle významu), kombinace poslechu s vlastní četbou, obsah vypráví někdo jiný, dítě sleduje, zda neudělá chybu, domýšlení vhodných názvů, dokončování příběhů.

Cílem je naučit dítě vnímat souvislosti, postřehnout hlavní myšlenku příběhu, vyhledávání zásadních informací, posouzení reálnosti a pravdivosti.

Tempo řeči

Zvyšujeme pomocí správné techniky čtení, rozvíjením oslabených kognitivních funkcí, klidným přístupem bez nezdůrazňování tempa.

Využíváme čtecích okének, motivace, počítačových programů, rozčlenění textu na kratší úseky, rozčlenění slov na zřetelně i obsahově zvládnutější.

Obecně platí, že dyslektické dítě neporovnáváme s ostatními. Oceňujeme jednotlivé pokroky, povzbuzujeme, motivujeme, aby dítě nezískalo odpor ke čtení.

Doporučení na začlenění a vyrovnání handicapu

Je nutné zaměřit se na **předčtenářské období** (období přípravy na vlastní čtení) a **počáteční čtení**. Zde je důležité vyvolat u dětí touhu po čtení. Hlavní úlohu tu hrají zákonní zástupci, kteří jsou pro děti vzorem – sami čtou, navštěvují knihovnu, kupují si knihy, obdarovávají knihami rodinné příslušníky a přátele. Druhou významnou institucí je mateřská škola, kde jsou dětem k dispozici časopisy a knihy v knihovničce, které si mohou volně prohlížet, návštěva knihoven, výstav, knihkupectví, ale i pořádání besed s autory či ilustrátory dětské knihy.

U předškolních dětí se zaměřujeme na rozvoj zrakového i sluchového vnímání, pravolevé a prostorové orientace, zrakové a sluchové paměti, ale i senzomotorické koordinace (koordinace oko - ruka).

Rozvíjení zrakového vnímání

- vycházíme z dané úrovně konkrétního dítěte, volíme přiměřeně obtížná cvičení;
- vybíráme přitažlivou formu, povzbuzujeme, chválíme;
- postupujeme od konkrétních předmětů a manipulace s nimi k znázornění, využíváme dějové obrázky;
- dítě umí vyhledat předměty dané velikosti, barvy, materiálu, tvaru;
- pracujeme s dějovými obrázky, dítě jej řadí za sebou, skládá na pravidelné či nepravidelné části;
- orientuje se v prostoru, určí pravou a levou stranu, nahoře, dole, vzadu, vpředu, dokáže si zapamatovat několik předmětů.

Rozvíjení sluchového vnímání

- využíváme nepohybujícího se zdroje zvuku po pohybující se zdroj (např. ozvučený míč);
- vnímání neřečových zvuků, poté řečové zvuky;
- využívání výhodných akustických podmínek (tiché místnosti), poté ztěžujeme podmínky (doprovodná hudba, mluví více lidí najednou);
- nácvik naslouchání, cvičení sluchové orientace, paměti, rozlišování, reprodukce rytmu, sluchová analýza - syntéza (naslouchání okolním zvukům, vnímání obsahu

druhého člověka, žák určuje zdroj zvuku, rozlišuje rozdíly ve slovech, rozkládá slova na slabiky, určuje první a poslední hlásku slova, dokáže se naučit z paměti říkanku či básničku, vnímá i reprodukuje rytmus - vytleskává).

Pro vyrovnávání handicapu využíváme všech způsobů práce z předešlé kapitoly. Zajímáme se o vztah dítěte ke čtení, o způsob a chybovost čtení, o porozumění čtenému a v neposlední řadě tempu čtení, kde by měla rozhodovat kvalita před kvantitou.

Ve školním prostředí je vhodné zajistit speciálně pedagogickou péči v podobě dyslektické péče, alespoň 1 hodinu týdně. Při těžších stupních poruchy je nutný pedagogický asistent.

Osvojení si dovednosti číst je nezbytným předpokladem pro začlenění se do společnosti, získání vzdělání a společenského postavení. Je to totiž základní prostředek k získávání informací.

Praktická ukázka

Dívka - tichá, štíhlá dívka, jejíž vystupování působí nejistým dojmem. Má zvýšenou potřebu ujišťování se, např. v zadávání úkolů pro samostatnou práci či domácí přípravu. Je to žákyně s SPVU dyslexie 1. stupně, dysortografické potíže při slabě průměrném nadání. Má snížené pracovní tempo, je pravoruká, trpí oční vadou – nosí brýle. Jedná se o individuální integraci v běžné třídě se sníženým počtem žáků, pracuje dle IVP. V rámci své poruchy navštěvuje 1 hodinu týdně speciálně pedagogickou péči v rámci školy – dyslektická náprava.

Píše Comenia Scriptem, které je vcelku úhledné (ledabyly působící, pokud spěchá). V rámci osnov pro psaní na naší škole je nezbytné, aby zvládla číst psací písmo (bylo konzultováno s maminkou), částečně se daří.

Dívka je snaživá, spolupracuje. Pozitivně reaguje na pochvalu, povzbuzení. Je nezbytné posilovat a zvyšovat sebedůvěru. Vzhledem k popisovaným skutečnostem, které se u dívky projevují, je nutné tolerovat její specifické obtíže nejen v rámci hodnocení. Poskytnout jí dostatek času pro splnění požadovaných úkolů a pro eliminování kolísání pozornosti střídáním činnosti a zařazovat oddychové chvíle.

Český jazyk a čtení

- upevňovat probraná gramatická pravidla, především jejich aplikace (dlouhé a krátké samohlásky, velká písmena ve vlastních jménech a na začátcích vět, druhy vět, skladba, tvrdé a měkké souhlásky, spodoba, vyjmenovaná slova apod.);
- využívat doplňovacích cvičení, zařazovat prodloužené procvičování;
- psát kratší diktáty, občas specificky chybuje, není si jistá se slovy méně běžnými či hláskově náročnými, zapíše je v nesprávné podobě nebo jim napíše jinou koncovku či vynechá znaménko;
- nutné zařazování uvolňovacích cviků ruky, tím zdokonalit jemnou grafomotoriku;
- poskytnout dostatek času pro vypracování a zvládnutí zadaných úkolů i jejich následnou kontrolu, chyby nachází s pomocí u složitějších typů úloh jinak samostatně, časově ohraničit úsek;
- umožnit používat přehledy, pravidla (barevné rozlišení výhodou);
- zaměřit se na sluchovou analýzu a syntézu slov - stále problematické (slovní hrátky), i když syntéza se již daří;
- upevňovat sluchové rozlišování (měkkčení, tvrdost, sykavkové asimilace, přesmyčky);
- zaměřit se na správný slovosled, významový obsah (rozvoj ve slohové části);
- zaměřit se na sluchovou i zrakovou paměť a pozornost.

Čtení

- čtení zvládá kolísavě, s občasnými zarážkami, zaváháním, jinak se snaží o správnou větnou intonaci, potíže jí činí slova méně známá nebo artikulačně náročná, která je nucena luštit;
- dbát na správnou výslovnost s prodlouženým slabikováním (délka samohlásek);
- zaměřit se na orientaci v textu, nejdříve po odstavcích hledat zadané slovo, či slova, kde aplikujeme doposud probraná gramatická pravidla;
- soustředit se na porozumění přečtenému - dějová posloupnost a pojem celkového porozumění, např. „*Co důležitého ses dozvěděl?*“ (využití návodných otázek i osnovy);
- rozvíjet vyjadřovací a jazykové dovednosti - práce s obrázkovou i písemnou osnovou;
- zaměřit se na dějovou posloupnost textu - uspořádání vět, tvorba vět, správný slovosled, intonace;
- párové a skupinové čtení - zvyšování tempa a přesnosti při četbě.